

A SZABADOKTATÁS LÉNYEGE ÉS MÓDSZERE.

— Felolvasás a Magyar Pædagogiai Társaságban 1914 dec. 19-én. —

A háború hatása alatt a nagyközönség számára tartott előadások, melyeket az Erzsébet-népakadémia kezdeményezésére a Szabad Lyceum és az Országos Közegészségi Egyesület együttesen szerveztek és óriási látogatottság mellett tartottak, továbbá a háborús délutánokon tartott fényes előadások, melyekben a legelőkelőbb szellemek vettek részt, intenzív fényt vetettek a szabadoktatás valódi szellemére. Soha jobban nem revelálódott a szabadoktatás lényege. Mi a lényeg? Az élet aktualitásába kapcsolni bele a gondolatvilág és a tudomány nagy kérdéseinek közvetlen, élő formában való megvilágítását. Ha régen azt mondták, aminthogy alapján igaz is, hogy a történelem az élet mestere, azért nemzetünk történeti hivatásának igazi eleven érzését, sőt tudatát is az egész nemzet lelke előtt mégis az a borzasztó küzdelem revelálta, melybe belesodortattunk. Úgy, hogy nem annyira a történelem az élet mestere, mint inkább az élet maga az élet mestere. Az élet életet lehel mindenbe, mivel érintkezik. Hatalma felkölti a múlt alvó szellemét. A porlepte, elfeledett foliánsok lapjairól a múlt életének földözött szelleme szól hozzánk. Csak a mi latin költészetünkre gondoljunk. Erdély küzdelmes élete, a transylvanismus formájában föltámadott önálló magyar politika beszél hozzánk egy száz költőnek, Schesæusnak a *Ruinæ Pannonicæ* c. epikus költeményeiből. Midón Volnay gróf *Les Ruines* c. munkáját írta: a nagy forradalom fuvallata alatt rombadólt múlt romjai felett elmélkedik a szabadság, egyenlőség és testvériség diadalmas útjáról. Mert csak az életnek van joga létezni. Az élet létrehozza a maga szükségleteinek megfelelő intézményeket, az élet eltörli az új idők szellemében, amit épített. A béke hosszú uralma alatt létrejött formák hajlandók a megegyezésre: az élet fuvalma megtöri a jeget.

De az élet mester nemcsak a nemzeti hagyományoknak, a történeti hivatásnak némely nagy pillanatban megrázó erővel való megéreztetésével, mint épen a jelen háború alatt történt, hanem a nagy nemzetgazdasági tényezők óriás érdekharcaira is az élet figyelmeztet, mintegy megvilágítva a háború belső rugóit. A világtörténet nagy evolúciójában az élet vastörvénye alatt görnyedő népek közt a háború jön a maga felszabadító erejével. És ez, egyesegyedül ez igazolja a háborút.

A népek hullámzó mozgalma ostromolja a gátakat, melyeket ugyancsak a múlt küzdelmei hoztak létre az egyes népek között. És

a történeti jogok, melyeket annyi vér szentelt meg, ihletet, lelkesedést öntenek azok lelkébe, kik még nemzetül és államul létezni akarnak. A népek közt egyik sem érzi ezt jobban, mint a magyar, kinek a nagy világon e kívül nincsen számára hely. Erre tanított meg bennünket az eseményekben megnyilatkozó élet a maga ellenállhatatlan hatalmával. De a jelen háborúval kapcsolatban tartott felolvasások rávilágítottak a szabadoktatásnak nemcsak lényegére, hanem módszerére is. E kérdésnek fejtegetését tűztem ki feladatombul. A szabadoktatás lényege az iskolának az étellel való szoros kapcsolódása. Mert miként indult meg a szabadoktatásra irányzott mozgalom? Angliában a felső tízezer műveltségét a megélhetésért küzdő milliók, az elhanyagolt munkásmilliók közt tátongó úrt, melyet a nemesebb lelkek, kivált az írók megéreztek, áthidalni törekedtek azok, kik az *egyetemi oktatás kiterjesztése* (University extension) jelszavát kimondták. De hogyan lehetett a tudomány legmagasabb régióiból leszállani oly rétegek színvonalára, melyekben az analfabétaság nem ritkaság? A lélek, a szellem a sociális egyenlőség érzéséből született. A tudás nem lehet kiváltság; a tudás közkinccs, melyhez mindenkinek joga van. Mint Lamartine mondja *Sokrates halála* c. költeményében: «Az utcán beszél a bölcsesség». Igen, az utcán.³ Tehát ne a szellemi arisztokrácia bástyái védjék a felső tízezer szellemi fölényét, uralmi jogát. E Bastille-ra is rákerült a sor. Ezeket is le kell rombolni, nemcsak a lovagvárakat. Nem véletlen, hogy éppen Sokratest említem. Mert ő volt az antik világ és talán minden idők legnagyobb szabadoktatója, ő és Jézus. Nem hagytak hátra könyveket, nem hagytak hátra írást és lelkök, szellemök él a tanítványokban. De hát nem ez a szabadoktatás lényege, hogy a mester lelke, szelleme éljen a tanítványokban?

Két korszak volt, mikor az élet és iskola közvetlen közelbe jöttek egymáshoz és e két korszak nemcsak a virágzás korszaka lett a közoktatás és közműveltség terén, hanem az irodalom és tudomány is hihetetlen lendületet vettek ugyane korszakokban. Egyik Athénnek a Kr. e. V. százada, másik a renaissance XV. százada.

Sokrates, Platon, Aristoteles tanítása az utcán, a platánfák alatt és sétaközben történt. Még a rengeteg tudás óriás dómjának építője, Aristoteles is ú. n. exoterikus tanítványokat fogadott el. Tehát a szabadoktatás közvetlensége uralkodott. A kérdések is, melyek mély, beható kutatás tárgyai voltak: elsősorban az erkölcs és politika kérdései, melyeket a közvetlen tapasztalatok hatása alatt álló hallgatóknak oly formában fejtegettek, melyeknek egy külön műfaj: a *dialogus* őrzi emlékét, melyben maga az élet nyilvánult meg: közép-pontban a Sokrates alakjával.

A XV. század csodálatos latin kulturája a népek között szellemi egységet hozott létre. Ez a latin kultúra csupa élet volt. Az egyetemi oktatás föllendülése járt azzal együtt. Nem a bizonyítványok alapján osztályozott hallgatók, de a világ minden szegletéből összesereglett hallgatóknak a humanista mesterekkel egygyéforott *universitása* volt az igazi universitás. Egy *kollektív lélek* alakult ki: a mesterek és tanítványok közös lelkes munkássága, mint ahogy a szabadoktatás francia formulája hangzik: *cooperation des idées*, az eszmék összeműködése.

A XV. század latin kulturája mi más volt, mint a XVIII. sz. jezsuita latin kulturája! A latin nyelv a középkori latin nyelv bábjából, mint színes pillangó szállt fel, azután mintha újra meghalt volna, úgy hogy feltámasztásához szükség volt — Homerosra; az új klasszicizmus a görög irodalom intenzív művelése folytán lendült föl. A szabadoktatás e két korszakának jellemvonása: az életteljes tanítás és tanulás. Meg kell emlékeznünk még a francia salonról, melyből kiáradt a szabadoktatás szelleme, mert valósággal a szellem symposionjai voltak. Párhuzamban a nagy encyclopédisták a tudományok közkinccsé tételének elvét hirdették. Mi az egyéb, mint a szabadoktatás szelleme?

Félreértetni nem akarok. Az iskola szó alapjelentése a szünet, a nyugalom, a pihenés óráit jelenti, amikor a köznapi élet túlekedő harcaiból elmenekülve, csendben, nyugalomban a tudás megszerzésére fordítjuk minden figyelmünket. Archimedes fölkiáltása az ostrom alá vett Syrakusában: *noti turbare circulos*: a mi jelszavunk is. Sőt tovább megyek. Platon az akadémia bejáratára írta: «Ne lépjen senki be, ki nem tanult matematikát!» Tehát az előképzettséget feltételezte az ő bölcselmi tanítása.

És mégis, ha Platon dialogjait olvassuk, kivált a Menont, mikor egy suhancot hívott be Sokrates az utcáról és a nagyság, a kicsiség, a többség és kisebbség velünkszületett ideáinak művészi evocatioja alapján a geometria egyik legnehezebb tételét bírja megmagyarázni: lehetetlen nem éreznünk a szabadoktatás *módszerét*. Platon elvont eszme-tanának schemái a geometriai figurák, lépcsőfokai a dialektikának, mely létrán az eszmék magasztos világába: az emberi szellem Olympusára emelkedünk.

Az eszmékhez vezető létra fokai a velünkszületett eszmékben láthatatlanul homályban lappanganak lelkünkben és Platon dialogusainak olvasása közben megvilágítást nyernek.

Még Aristoteles is a *lélekről* írott művében a lelket úgy határozza meg, hogy a lélek az élet *έντελέχεια*-ja, azaz megvalósulása. Élet és lélek e szoros kapcsolata a szabadoktatás szellemét tükrözi vissza.

Az élet kelti föl az érdeklődést a tudás iránt. Az érdeklődésbe kell bekapcsolni a tanítást. És ha nem bocsáthatjuk a tudás magasabb régióiba azt, ki — hogy Platon tilalmát ismételjem — nem tanult matematikát, az érdekkeltés útján vágyat kell ébreszteni, hogy a tudáshoz szükséges előzetes ismereteket szerezzze meg. Innen eljutottam értekezésem főcéljához: a szabadoktatás módszerének kifejtéséhez. Evégett legjobb út saját közoktatási fejlődésünkben a szabadoktatás eddigi hagyományait venni a pedagógia szempontjából vizsgálat alá.

A felnőttek oktatásának első komoly kísérlete egy ízig demokratának: Irányi Dánielnek köszönhető. A punctum saliens tehát a század demokratikus lelke. Ennek bélyegét kell megőriznie. Kezdetben csak az analfabetizmus elleni küzdelem és a nép erkölcsi nemesítése volt Irányi egész törekvése. És e tekintetben dicséretes kivételt alkotott e nagy idealista saját pártjában, mely épen a saját elvei, jelszavai révén a legmelegebb érdeklődésre lett volna kötelezve az ily mozgalom iránt. De a párt mint párt ily csekélységgel nem törődött, még érzéke sem volt iránta, aminthogy húsz éves küzdelmeink, munkásságunk, legönzeterlenebb buzgólkodásunk sem ért el annyit, hogy a politikában evező képviselőink kellő mélységgel fogják föl azt a primitív igazságot, hogy analfabéta választók nem fogják Magyarország demokratikus átalakulását létrehozni, pedig a kor szellemében kell átalakulnunk. Erre indít a választótörvény széles demokrata átalakulása és annak előrelátható természetes továbbfejlődése.

A társadalom köréből indult meg egy mozgalom, mely a Szabad Lyceum-egyesületet hozta létre a múlt század kilencvenes éveinek kezdetén. Nagy érdeme van az egyesület létrejöttében és szép fejlődésében néhai Joannovics György ny. államtitkárnak és dr. Wekerle Sándor volt miniszterelnöknek, ki érdeklődését a Szabad Lyceum munkássága iránt mindvégig hiven megtartotta. A Szabad Lyceum az angol University Extension szellemében dolgozott. A nagyközönség részére rendezett előadásokat, igyekezett a társadalom minél szélesebb köreit megnyerni. Szervezett tanfolyamokat, tanulmányi kirándulásokat. Igyekezett kivált az iparos- és munkásosztályt a nemzeti kultúra nagy egységébe olvasztani és a műveltség szintét az egyenlőség szellemében emelni. Hogy az University Extension-t a szó szoros értelmében valósítsa, mozgalmat indított meg, hogy maga az egyetem tanári testülete vegyen részt az oktatásban. Wlassics miniszter érdeme, hogy külön szervezetet alkotott e célból. De jellemző a mi szellemi arisztokráciánk felfogására nézve az a tény, hogy nem *Szabad egyetem* nevet adott az intézménynek, hanem *Népszerű főiskolai tanfolyam* címevel ruházta föl, óvatosan kerülve még az árnyékát is annak,

hogy az egyetem tanítói méltósága érintessék. A Szabad Lyceum fő-törekvése mégis csak az volt, hogy az iparos- és munkásosztály leg-szélesebb rétegeiben a tanulás vágyát felkeltse és lehetősen kielégítse.

Itt két akadállyal kellett szembeszállani. A szervezett munkások a szabadoktatást a maguk részére külön szervezték. El kell ismernem, hogy ezt igazán a szabadoktatás szellemében tették. Az osztályharcra való készségre nevelték és nevelik a munkásokat. A tudományok sorában főként a szociológiát művelik és annak minden ágába igye-keznek hallgatóikat úgy bevezetni, hogy úgynevezett szociális világ-nézetet teremtsenek hallgatóik lelkében, reménységet és bátorságot öntsenek a munkásosztály minden elvtársába. De bizonyos zárkózottság jellemzi e munkásságot. A pécsi szabadoktatási kongresszus lefolyása arra a szomorú eredményre vezetett, hogy megingathatatlan az osztály-harc dogmája, mely ellen való küzdelem már a politikai térre csap át. E térre az ú. n. polgári osztályok nem mentek, nem mehetek, men-niök nem szabad és pædagogiai szempontból az oktatás egyetemes-munkája a politikai pártoskodást kizárja köréből.

A másik akadály volt: egy oly népotthon hiánya, mely biztos-hajlékot adna a szabadoktatás intézményeinek, hogy a tanítást ne-szétszórtan a különböző iskolákban kelljen végezni, hanem könyvtár-ral, laboratóriummal vagy hangversenyteremmel ellátott közös nagy-épületben.

A Szabad Lyceum tízévi munkássága alatt meggyőződött arról, hogy a fővárosban csak úgy lehet igazi intenzív módon létesíteni a szabadoktatást, ha népotthont teremt, mely az összes szabadoktatási működés műhelyévé, a *cooperation des idées* kohójává válhatik, hol a tudásra szomjas néprétegek könyvtárt, gyakorlati tanfolyamokat, szellemi szórakozást és társadalmi tömeg-lelket találhatnak. E törek-vés adott életet az Erzsébet-Népakadémiának. Még ma is meghatott-sággal gondolok arra a lelkes buzgalomra, mellyel sikerült a társa-dalom azon rétegeit megnyernünk, melyeknek lelki szükségévé vált a szabadoktatás. Bérházakban tengődve is tanítottunk, hangversenyeket szerveztünk, klubéletet kezdeményeztünk, otthon nélkül az otthon szellemét ápoltuk.

1907-ben hozott az a törvény, mely az Erzsébet-Népakadé-miának adományozta a Szentkirályi-utcai 7. sz. házat (hol addig a nőipariskola volt) és 100,000 koronát szánt ennek népotthonná való-átalakítására. Fényes jutalma volt fáradozásainknak a nemzet részé-ről. Hogy még messze jövőben lebeg eszményünk valósulása, az a dolog természetében rejlik, mert ez a város közepén fekvő, egészen más célra szánt épület teljesen alkalmatlannak bizonyult arra, hogy népotthonná alakíttassék át.

Meg kell emlékezmem még a szabadoktatás egy oly intézményéről, mely éppen azért érhetett el nagy eredményeket, mert azonnal megtalálta a megfelelő helyiséget is. Az Uránia-egyesület által létesített tudományos színház a valódi szabadoktatás egyik törekvését: a nagy közönség tanulságos szórakoztatását, kivált a szemléltető eszközöknek gazdag felhasználásával, a vetítések tömegével, az aktualitásnak finom érzékkel megválasztásával fényes sikerrel oldotta meg. Dr. Molnár Viktor agitátor-lelke a vidékre is kiterjeszté figyelmét. Az Uránia-előadások egész tömegét szórta szét a vidéken, hol a megfelelő diapozitívok felhasználásával még költségei megtérítéséhez is újabb segélyforrásokhoz jutott.

Ugyanez egyesület köréből indult ki egy új mozgalom: az ipari munkások részére úgynevezett *munkásgimnáziumok* szervezéséhez fogott nagy lelkesedéssel és kezdetben a népszerűség nimbuszával vette körül ez intézményt. A polgári műveltség terjesztését tűzte ki célul és hogy a polgári műveltség hasznát is éreztesse, a polgári iskola tantárgyaiból rendezett tanfolyamokat, melyeknek bevégzésével polgári iskolai bizonyítványhoz jutnak a hallgatók, melynek birtokában vasúti alkalmazottak és egyéb kisebb hivatalnokok lehetnek.

Éppen e ponton jutottam el értekezésem második feléhez: a szabadoktatás *módszeréhez*. Ugyanis a munkásgimnázium szervi bajban szenved és a tapasztalatok kétségtelenné teszik, hogy ez intézmény nem életképes, pedig az Uránia-egyesület nemcsak egy átgondolt tantervet, hanem szakférfiak bevonásával részletes utasítást is dolgozott ki, mely tanügyi irodalmunk egyik legértékesebb alkotása. A gyakorlati szempontot érvényesíteni törekszik a polgári iskola minden tárgyára és a heti 9, sőt még ennél is kisebb, így 7 óra alatt elvégezhetőnek igyekszik beállítani három évi tanfolyam alatt a polgári iskola négyévi tananyagát.

Nyíltan és őszintén beszélek. Volt alkalmam a munkásgimnáziumokat látogatni. Elvi álláspontommal ellentétben áll ez intézmény, mégis mondhatom, hogy *sine ira et studio* szólhatok róla. A szabadoktatás ellenkezik az iskolázás megkötött formáival, de annyira csügökök a szabadoktatás minden törekvésén, hogy nagy szeretettel foglalkozom ez intézménnyel is.

Főbaja, mit szervi bajnak jeleztem, hogy a gyermeki lélek fejlődési fokához mért rendes iskolai oktatásba akarja a felnőtteket belekényszeríteni. Kétségtelenül vannak oly szellemi ismeretek, melyeket meg kell szereznie annak, ki a műveltségben részesedni akar. Úgy de kivált a bizonyítvány elnyerhetése észrevétlenül az iskolán kívüli oktatást áttérli a rendes iskolai oktatás vágányára, melynek pedig megvan a maga megkötött tanmenete és pedig a serdülés korát

el nem ért gyermekek lelki fejlettségének megfelelő módszerrel. És itt a bökkenő. Az élet nehéz munkájában érettebbé vált ipari munkás vagy kereskedelmi alkalmazott már érintkezett az élet nagy áramlatával. Ha tudatlannak maradt is, de érettebb a világfelfogása. Érdeklődését: az élet problémái keltették föl. Ezekbe kapcsolódik gondolkodása. Világnézete a világ folyásában kialakulásnak indult. Lehet-e egy meghatározott iskola tanmenetében visszatartani? Sorra vehetném az egyes tárgyakat a polgári iskola tanítási anyagából: a felnőttnek mindig más kell, mint a gyermeknek. Az egy számoláson kívül alig van tárgy, melyben kollektív lélek fejlődhetik ki a polgári iskola háromévi felette leszállított magániskolájában a polgári iskola tantárgyainak a polgári iskola mértékéhez csatolt tárgyalásában. Ott van a történelem: a gyermeket érdekli a mese, a felnőttet a történelem küzdelmében visszatükröződő érdekek harca; a gyermeknek korai a népek történelmi hivatásáról szólni, az élet küzdelmeibe sodródott felnőtt már tud osztályhareről, erről kivált a szervezett munkásság közérzése gondoskodik, miről a gyermeknek sejtelme sem lehet, fogékonysága pedig teljes mértékben hiányzik. Ott a költészet, az irodalom. A gyermek örömmel tanul szép verset, örömmel olvasgat kivált az elbeszélő irodalom körében kalandokról, a képzelem kedves játékaikról, a felnőtt megérzi a költeményben az élet nagy szenvedélyeinek forró hullámát, sőt a szerelmi költészet édes hangjai is megcsendülnek lelkében.

Ott van a geográfia, ez a legegyetemesebb, legterjedelmesebb ismeretkörben mozgó tárgy. A gyermeket érdekli a távol világok képe, hiszen ifjúsági olvasmányok révén minden gyermek egy Robinszon. Keresi a Westmanok világát, hol a képzelem tombolhat. A felnőttet érdeklik a maga mindennapi küzdelmeitől indítva: az iparcikkek geográfiai forrásai, a kereskedelem útjai, a nemzeti gazdagság megszerzésének eszközei.

Ott van a rajz. A gyermeket érdekli a stilizált természet száz meg száz mintája. A felnőttet a maga materiális munkája körébe tartozó formák. A lépték mit érdekli a gyermeket és mily elevenen hat az asztalos-, a lakatos-munkásra? Erről meggyőződtem Budapest egyik munkásgimnáziumában egy kiváló műegyetemi asszisztens vezetése alatt álló hallgatók munkásságának szemléleténél. Maguk a saját maguk igényeinek megfelelő problémát hoztak a tanár elé és a tanár azt bámulatos gyorsan és kiválóan finom tapintattal oldotta meg.

Mit érdeklik a felnőttet még a mennyiségtanban is azok a példák, melyek a gyermekléleknek tetszenek és a legelvontabb tételeknek is gyakorlati alkalmazását keresi a felnőtt, mire a gyermek egyelőre nem gondol.

A valódi szabadoktatás módszerének első alapelve, hogy az aktualitásba kell kapcsolni az érdekkeltést és a felkötött érdeklődést ki kell elégíteni. A felnőtteknek az élet adja meg az aktualitást, sőt az élet harcaiban az aktualitások száma folyton szélesebb, szélesebb-hullámköröket ver föl. Ezt a fejlettséget nemcsak nem lehet a gyermekben feltalálni, de nem is szabad a kora érettséget siettetni. Juvenalis híres mondása igaz: *maxima reverentia puero*.

Az Országos Szabadoktatási Tanács iskolalátogatókat küldött ki a munkásgimnáziumok látogatására. A látogatásokról szóló jelentésekről e helyen nem szólhatok, mert a Pädagogiai Társaság a tanügyi politika kérdéseibe nem avatkozik. Itt csak személyes tapasztalataimból leszűrt azt a meggyőződésemet hangoztatom, hogy a munkásgimnázium a szabadoktatás intézményei sorában akkor teljesít kiváló szolgálatot, ha a kötött iskolázás szellemétől menten kielégíti a felnőttekben fölkellett érdeklődés kívánalmait, tehát nem a polgári iskola tanító anyagának egységes tanmenetét tartja szem előtt, hanem minden egyes hallgatónak egyénileg megnyilatkozó szükségletét elégíti ki, ha alkalmat ad az elemi ismeretek pótlására, de ez ismereteket azonnal bekapcsolja az érettebb lélek gondolatvilágába. Kolozsvárott tettek egy kísérletet, mely véleményem szerint felette szerencsés pädagogiai gondolat volt. Nem a polgári iskola minden tárgyát tanították végig az összes hallgatóknak a didaktikai módszer megkövetelte egymásutánjában, hanem kinek-kinek szellemi szükségletét igyekeztek kielégíteni egy-egy tárgyban, mely iránt érdeklődése megnyilatkozott. A Szabad Lyceális oktatással a munkásgimnáziumnak nem szabad szakítani, nem szabad külön iskolát: egy minimumra leszállított polgári iskolát alkotni, hanem ha már a *gimnázium* hangzatos és fényes címére igényt tartanak, legyenek gimnáziumok a gimnázium alapjelentésének értelmében; legyenek a szellemi élet gyakorlólhelyei. A szellemi élet iránti érdeklődés felköltése: ez a szabadoktatás lényege; ez érdeklődésnek a kollektív együttérzés alapján való kielégítése: ez a szabadoktatás módszere.

Egy példával világítom meg a kérdést. Az Erzsébet-Népakadémiában többször tartottam öt-hat órára terjedő előadást az összehasonlító irodalomtörténet köréből és mondhatom, hogy feledhetetlen lesz előttem azon előadásom hallgatóságának lelkes érdeklődése, melynek címe: *a testvérgyűlölet a világköltészetben*. Elsőrangú remekek közvetlen hatása alá helyeztem hallgatóimat: a Káin-tragédia, Romulus és Remus, Buda és Attila, Eteocles-Polyniche, a Rantzau testvérek tragédiája, sőt Grillparzernek *Bruderzwist im Haus Habsburg* c. darabját is feldogoztam és mit tapasztaltam: hallgatóim a könyvtárba mentek és az illető műveket kikérték, olvasták. Miért? Távolról!

sem az előadói képességem idézte fel a meleg érdeklődést, hanem maga a tárgy. Hány családban dúl a vizsály?! Hány eleven emléket váltott ki a legnagyobb költők hatása?!

A Szabad Lyceum az előadások tárgyának megválasztásában az aktualitásra nagy gondot fordított. Így a földrengések megrázó hatása alatt álló hallgató élénk érdeklődéssel hallott előadást a seismografiáról. A ragályos betegségekkel kapcsolatban a bakteriológiai eredményekről nyert tájékoztatást. És az az előadás-sorozat: tíz előadás, felerészben a háború politikai, történelmi, pénzügyi, technikai és geográfiai vonatkozásait világította meg, felerészben a háborúval együttjáró betegségek természetét szemléletes alakban ismertette meg az érdeklődő nagyközönség előtt és mintegy a ragály elleni közös küzdelemre buzdította a hallgatókat.

A Szabad Lyceum és Erzsébet-Népakadémia a nagy írók és nagy költők születésének százados évfordulóit, a nemzet nagy emléknapiit mindig áhítatos kegyelettel ülte meg. Ez eljárás felel meg annak a módszertani elvnek, hogy az aktualitás hangulatába kell belekapcsolni az érdeklődést: e hangulat olvasztó ereje melegséggel hatja át az előadást. Így Tolstói halála a kellő alkalmat nyújtja, hogy e világirodalmi nagyságról szóljunk. Nem kerülte el figyelmünket a Nietzsche filozófiája és itt nagyon fontos: a hirlapirodalommal való érintkezés kérdése. A hirlapirodalom a közérdeklődés felköltésének tárogatóját megfújja. De gyors és sokszor elhamarkodott ítéleteit a tudományok élénk figyelemmel kell kísérnie és a tudományos vizsgálódás helyes világításába helyezni. A mostani világháború a geográfia fontosságát ugyancsak előtérbe toltta. Az összemérkőző népek összes klimatikus, politikai nemzetgazdasági viszonyaira lehet intenzív fényt vetni. Az érdeklődés hangszekrénye a lelkekben van.

A háborúban diadalmas utat tett meg a technika a maga csodáival. E csodák látása a legegyszerűbb emberben is mélységes érdeklődést keltett. Ez érdeklődést föl kell használni és a természet-tudományok bámulatos haladására rámutatva, felverhetjük egy egyszerű géplakatosban, egy egyszerű kezelőben a vágyat: mélyebben belenézni a mozgató erők hátterébe. De hát a háború által felköltött érzelmi világ hány nagy költőnek emlékét idézheti föl, mint lehet a közérzés-öntudatlan sejtelmét az Istentől megáldott költők műveiben tiszta, világos formában, zengzetes ritmusban mintegy hódolattá tenni.

Mindenesetre fontos az előadó képzettsége. A szabad előadás majdnem egyenes követelménye a szabadoktatásnak. Az a közvetlenség, mely az előadót az élőszó útján a figyelmes hallgatósággal majdnem magnetikus erővel összeköti, nem pótolható semmi részlet-tudással, sőt a részlet-tudás útvesztőjébe vezetett hallgató hamar

elveszti a fonalat. Megcsappan a figyelem és céltévesztett az előadás.

A szemléltetésről azért nem szólok, mert ezt már maholnap inkább mérsékelni kell. A tudományos mozi fenyeget. Ez alkalommal ennyi elég. A mozgófénykép kaleidoszkopszerű tarkaságban villámgyorsan előtűnik és eltűnik a hallgató vagyis inkább szemlélő lelkében. Elmélyedésre, gondolatok, fölkelésére idő nincs. A tudás mégis csak a lélek koncentrált gondolkodásában ver gyökeret. Az abstract világot nem szabad kicsinyelni, a szemléltetést kizárólagos uralomra juttatva, nem fogunk gondolkodókat nevelni.

Még egy dologra hívom föl a figyelmet: ez a *zene*. A kollektív lélek harmóniája az ideális egység szimbóluma. A zene a lelkeket összhangra hangolja akár a hazafias, akár az egyetemes emberi érzésvilágban. Volt alkalmam az Erzsébet-Népakadémiában átélni egy pár koncertet, egy Wagner-, egy Verdi-estét, mely egyúttal hódolati ünnep volt e nagy szellemeknek születésük századik évfordulóján és mondhatom, hogy a szakértő bevezető előadás kapcsán nemcsak tanultam, de amint fentebb kifejeztem magam, *átéltem*. Ez a valódi szó. A tudományt átélni, a tudomány elvont világában érezni az életet. Minő szép álmot szőttem az Erzsébet-Népakadémia Népotthonának belső életéről! Szép világos termekben foly a sorozatos előadás. A hallgató megkapja a syllabust, mely az irodalom összefoglalását tartalmazza. A könyvtár a késő esti órákban rendelkezésére áll. A főváros nagyszerű könyvtárának katalógusában nemcsak a betűrendes általános katalógus, hanem az egyes érdekes tudományos problémákra vonatkozó irodalomnak jegyzéke is, még a folyóiratokban megjelent értékezések jelzésével is. Ily katalógus áll rendelkezésére az Erzsébet-Népakadémia olvasóinak is. De más, kisebb termekben folynak a tanfolyamok: nyelvek, kereskedelmi számvitel, idecsatolható a munkás-gimnáziumnak az a formája, melyet fentebb jellemeztem. Vasárnapon hangverseny, kirándulás, kifejthető a klubélet, önképzés. Mindent egy szellem hat át: az egységes, az összeolvadó társadalom összhangja. Ez többet ér a legszebb hangverseny összhangjánál.

De a vidéket igen elhanyagoljuk. Ha Uránia-féle előadást küldünk, azt egy tanár elolvassa és a vetített képek ciceroneja lesz. Semmi közvetlenség, semmi önállóság, a léleknek spontán kiadásáról szó sincs. Az élő szó hatása elvész.

Nagy akadály ez, mit én szellemi arisztokráciának nevezek. Több városban a munkás-gimnáziumot meg akarták alkotni. A gimnaziális tanár ezen nem vesz részt, mert hiszen ő a polgári iskola szellemi szintjét kicsinyli.

A gimnaziális tanár a Szabad Lyceum szervezésére nem bír elég

tekintéllyel a mi arisztokratikus társadalmunkban. Így veszítjük el a hatást a népre. A szászoknak és románoknak jobb intézményeik vannak, mert nemzeti lelket lehelnek és fájdalom: nemzeti aspirációt is, mely nem magyar.

Míg Angliában az előadó, a kipróbált és az élő szó hatalmával rendelkező előadó körútra megy, köztiszteletben részesül és az University Extension apostolaként dolgozik, nálunk az egy Pozsonyon kívül a Népszerű Főiskolai Tanfolyam sehol sem sikerült, vagy egy-egy fényes elméhez, egy-egy kiváltságos előadói tehetséghez van kötve a siker. Pedig ha Jézus az apostoloknak azt mondta: menjétek és tanítsátok a népeket: ebben a szabadoktatás lényege nyer kifejezést. Apostoli hivatással kell a tudomány igazságait nem *népszerűvé* tenni, e kifejezésben is lappang a szellemi arisztokrácia gőgje, hanem közkinccsé tenni. Hogy a szabadoktatás céljaira fölvelt aránylag csekély 100,000 korona erre nem elég, az bizonyos, de veszély fenyegeti a szabadoktatás lényegét, ha mindent az állam ad, az állam utalványozza a szellemi munkaerők bürokratikus hidegséggel kezelt tiszteletdíjait. A társadalom járuljon hozzá, nem fele-, hanem háromnegyedrészben autonom szabadsággal tartsa fenn a szabadoktatás intézményeit. Ekkor magáénak tekinti.

A szabadoktatás intézményeit a helyi viszonyok talajában kell meggyökereztetni, akkor még a mustármagból is terebélyes fa szökik föl a magasba.

A Pædagogiai Társaságnak, mely a közoktatás és közműveltség szétágazó köreit egyesíti, érdemes tárgy a szabadoktatás kérdése. A fentebbi fejtegetések célja volt érdeklődést kelteni a nemzeti műveltség e fontos kérdése iránt. Csak szerény gondolatokat közöltem nyílt őszinteséggel, de lelkes ügyszeretettel. És ha a társaság e kérdés megvitatását szükségesnek látja, összefoglalom értekezésem gondolatmenetét egynéhány alaptételbe, melyek a vita tárgyául szolgálhatnak:

1. Legyen a szabadoktatás az University Extension szellemében szervezve, azaz törekedjék a tudomány vívmányait, eredményeit, leszűrt igazságait közkinccsé tenni.

2. A szabadoktatás mestere az előadó. Ez bírjon a szó hatalmával, hassa át működését demokratikus lélek; ne tartsa Goethevel azt a híres tételt: «Werke des Geistes sind nicht für den Pöbel da», hanem elve legyen: a tudáshoz joga van mindenkinek, a szellem minden alkotása közös birtokunk.

3. A tudás megszerzése komoly munka, elmélyedést, tanulmányt kíván. Ép ezért ne maradjon a szabadoktatás az egyes előadások, sőt ne a sorozatos előadások akroatikuss módja mellett. A syllabus útján igyekezzék hallgatóit a továbbképzés eszközeivel ellátni.

4. A tanulni vágyók részére gondoskodni kell tanfolyamokról, melyekben a választott tárgy tanulásához szükséges alapismereteket megszerezni lehessen: ez a valódi munkásgimnáziumok feladata.

5. Könyvtár és laboratórium álljon a hallgatók rendelkezésére, hol szakemberek útmutatása mellett a fölserkentett szellemi munka megindul.

6. Az állam támogassa a társadalmat nagyobb segéllyel, de ruházza föl autonom jogkörrel, hogy a társadalom a szabadoktatás intézményeit magáéinak tekintse.

7. Előadói kar szervezendő és a szabadoktatás alapelveit tartalmazó utasítások formájában sajátos hivatására előkészítendő.

8. A szemléltetés eszközeiről egy katalógus készítendő, mely kivált a vetítésre alkalmas diapozitiv és más képek jegyzékét tartalmazza. Központból maga az állam intézkedhetik, hogy az ily eszközök kölcsönzés formájában bizonyos használati díj fejében kaphatók legyenek.

9. A népkönyvtárak mellett a nyilvános könyvtárak használata tétessék lehetővé, mint ez már a fővárosban meg is van. A vidéken ugyanez teendő.

10. Az előadás lehetőleg élőszóval történjék.

Megjegyzés. Értekezésemben nem reflektáltam a Vasárnapi előadásokat rendező bizottság munkásságára, az iparostanoncok tanítására, a kereskedelmi miniszterium által rendezett tanfolyamokra, valamint külön kérdésnek tekintem a falusi iskola kérdését.

HEGEDŰS ISTVÁN.

KATONAI TUDOMÁNYOK AZ EGYETEMEN.

— Felolvasás a Magyar Pædagogiai Társaságban 1914 nov. 21-én. —

Négyszáz esztendeje, hogy az 1514 : LX. törvénycikk a magyar tanulónak eltiltotta a fegyverviselést. «A javadalommal el nem látott papok — úgymond — és az iskolákban lakó tanulók ezentúl fegyvert és puskát ne viseljenek. Mert ha a pap vagy tanuló (hacsák az országon kívül nem akarna menni) ezentúl fegyvert vagy puskát hord, azt fegyverének vagy puskájának elvétele mellett parasztkézzel is szabad elfogni és megkötözve ha főpapja vagy főesperesse közel van, annak, különben pedig az esperes kezébe kell adni, aki köteles őt főpap urának vagy a főpap sáfárának kezéhez szolgáltatni, hogy börtönbe vesse és súlyosan megbüntesse.» Ugyanakkor a XXIV. t. c.